

OILADA FARZANDGA TARBIYA BERISH USLUBLARI VA ULARNING SHAKILANISHI

AXMEDOVA SHAXLO JAXONGIROVNA
RAHMONOVA RAYHONOY AKRAMOVNA
ABDULLAYEVA ZOVIDA ANVAROVNA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3-bosqich talabalari

Shomurotov Ulug'bek Meliboboyevich
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya
kafedrasi o'qituvchisi (maqola ilmiy rahbari)
ulug'bekshomurotov986@gmail.com

Annotastiya: Ushbu maqolada “Oilada tarbiya asoslari” tushunchasi, farzand shakllanishida oila a’zolarining o’rni va ahamiyati, farzandni mustaqil shaxs sifatida tarbiyalash hamda oila tarbiyasida diniy qarashlar mavzusi yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: Oila, oilaviy muhit, farzand tarbiyasi, tarbiya turlari, nazorat, oilada ota-ona haqqi, farzand haqqi.

Xozirgi kunda juda ko’p bolali oilalar yordam uchun psixologlarga murojaat qilishadi. Onalar va dadalar mutaxassislardan sevimli farzandlarida nomaqbul fazilatlar va yomon xulq-atvor qayerdan kelib chiqishi mumkinligini so’rashadi. Shaxsni shakllantirishda ta’lim eng muhim rol o’ynaydi. Uning uslubiga va ota-onalar tomonidan tanlangan turga, ularning kelajakdagi hayoti bog’liq. Ta’limning qanday usullari va shakllari qo’llaniladi? Bu savolni tushunishga arziydi, chunki unga javob barcha ota-onalar uchun foydali bo’ladi. Ta’lim nima va qanday uslublar mavjud? “Ta’lim” so’zi odamlar nutqida juda uzoq vaqt davomida paydo bo’lgan. Buni 1056 yildagi slavyan matnlari tasdiqlaydi. Aynan ularda ko’rib chiqilayotgan tushuncha birinchi marta kashf etilgan. O’sha davrlarda “tarbiya” so’ziga “tarbiyalash”, “tarbiyalash” kabi ma’nolar berilgan bo’lsa, birozdan keyin “ta’lim berish” ma’nosida qo’llanila boshlandi. Kelajakda ushbu kontseptsiyaga turli mutaxassislar tomonidan turli xil talqinlar berildi. Agar ularni tahlil qilsak, ta’lim: jamiyatga foydali va unda yashashga qodir, boshqa odamlardan qochmaydigan, o’ziga chekinmaydigan shaxsni shakllantirish; o’qituvchilar va talabalar o’rtasidagi o’zaro munosabatlar; o’quv jarayoni.

Farzandlarini tarbiyalayotgan ota-onalar ko’pincha bu jarayonni tashkil etish haqida o’ylamaydilar. Ular sezgi, hayotiy tajribaga ko’ra harakat qilishadi. Oddiy qilib

aytganda, onalar va otalar o'z o'g'illari va qizlarini qanday qilib tarbiyalaydilar. Shunday qilib, har bir oila ma'lum bir ta'lim uslubiga rioya qiladi. Ushbu atama bilan mutaxassislar ota-onalarning farzandlari bilan munosabatlarining o'ziga xos shakllarini tushunishadi. Ota-onalarni tarbiyalash uslublarining ko'plab tasniflari mavjud. Ulardan biri Diana Baumrind tomonidan taklif qilingan. Ushbu amerikalik psixolog quyidagi ota-ona tarbiya uslublarini aniqladi: avtoritar; vakolatli; liberal. Keyinchalik bu tasnif to'ldirildi. Eleanor Makkobi va Jon Martin boshqa uslubni ajratib ko'rsatishdi, uni befarqlik deb atashgan. Ba'zi manbalar ushbu modelga murojaat qilish uchun "giposaqlash", "beparq uslub" kabi atamalardan foydalanadi. Ta'lim uslublari, ularning har birining xususiyatlari quyida batafsil ko'rib chiqiladi.

O'zbek xalq pedagogikasida tarbiyaning turli metod, vositalaridan foydalaniladi. Ular nihoyatda rang-barang. Xalq pedagogikasida qo'llanilgan xilma-xil tarbiya turlari borligi uchun ham yosh avlod ko'plab yutuqlarga erishadi va o'z yo'lini topadi. Qaysi oilada, qaysi mahallada tarbiya yaxshi yo'lga qo'yilar ekan, o'shi oila yoki mahalla gullab-yashnaydi. Oiladagi muhit ota-ona o'z mas'uliyatlarini his qilishi bilan barqaror bo'ladi. Oiladagi qo'pol munosabatlar ya'ni yolg'on gapirish, yoqimsiz hatti-xarakat bola tarbiyasiga salbiy ta'sir qiladigan nosog'lom muhitni keltirib chiqaradi.

Oila tarbiyasining barcha turlarida - munosabat eng asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab, otaonalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xusan farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi. O'zaro aloqalari mazmuni boyib boradi. Real hayot mohiyatini chuqur anglash ya'ni farzandlar kamoloti kelajagi timsolida o'z umri davomiyligi farovonligini qurish holati ro'y beradi. Oila a'zolarining ma'naviy sifatlarga ega bolishi, unda ma'naviy bilimlarni egallashga nisbatan ehtiyoj va qiziqishning paydo bolishida oila tarbiyasi asosiy vazifani bajaradi, Oilada qaror topgan sog'lom ma'naviy-ruhiy muhit farzandlarning yetuk barkamol bo'lib voyaga yetishi uchun beqiyos ahamiyatga egadir.

Vaqt o'tgan sari oilaviy tarbiya qiyinlashib boraveradi. Chunki jamiyat taraqqiy etib borar ekan, har tomonlama yetuk insonni shakllantirish talablari ham ortadi. Bu esa oilada bolaga jismoniy, axloqiy, aqliy, estetik, mehnat, ekologik, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy, g'oyaviy hamda jinsiy ta'lim berish, ularda ko'nikma va malakalarni shakllantirish kerakligini anglatadi.

Farzand oilaning jamiyatning yuzi. Farzandning tarbiyasi, axloqi, dunyoqarashi go'zal bo'lsa, undan aqli, mehribon, mustaqil - ona, ishbilarmon, jasur, qo'rqmas, vijdonli - ota, muhimi, iymonli, yetuk insonlar yetishib chiqadi. O'z-o'zidan ma'lumki, bunday insonlar ma'naviyatli, madaniyatli jamiyatini yuzaga keltiradi va barchaga o'rnak bo'ladi. Shunday ekan, farzand ota-onaning biznes loyihasi bolishi kerak emas. Farzand bu dunyoga umidlarimiz ushalishini ta'minlash va bizning qoidalarimiz boyicha yashash uchun kelmaydi. Uning ham hayotda o'zining vazifalari bo'ladi. Shu

ma'noda, farzand - bu bizning faqatgina davomchimiz emas, balki mustaqil shaxs hamdir. Bolaga alohida shaxs sifatida qarab, unga ishonch bildirish, mustaqil qo'yish mihimdir.

Farzand uchun ota-onalar hamma narsani hal qilsalar, albatta, zo'r amalga oshadi. Shuning uchun ham ota-onalar bolaning yo'lida uchragan hamma qiyinchiliklarni o'zlari hal qiladilar, lekin bolaga har doim ham tez yordam berish uchun bu bola doimo ularning yonida bo'lishi kerak bo'ladi. Qiyinchiliklarsiz yashash evaziga bola o'z ozodligi va mustaqilligi bilan to'lashiga to'g'ri keladi. Lekin u bolani qo'rqitmaydi. Kun kelib, ota-ona hayotdan ketadi va bola yolg'iz qoladi. Yoshi bo'yicha katta inson, lekin shunchalar ojizki...

Aslida, ota-onalarning vazifasi bolaning qiyinchiliklarni hal qilishga yordam berish, zo'r berib bu qiyinchiliklarni yengib o'tishni o'rgatishdir. Bu huddiki chiniqishga o'xshaydi. Agar shunday tarbiya bo'lsa, bola necha yosh bo'lishidan qat'iy nazar, qiyin vaziyatlarga uchraganda o'zini qo'lga olib: "Hechqisi yo'q, buni ham hal qila olaman", deb aytadi. Ota-onalarning nazorati har xil bo'ladi. Himoya qiluvchi, yo'naltiruvchi, bo'luvchi, g'ashga teguvchi, o'zidan itaruvchi nazorat turlari bo'lishi mumkin. Ota-onalar vaqtida nazoratni susaytirishni eplay olmasa, nazorat birinchi turdan boshqa turga o'tishi mumkin. Ikki yoshli bola kun davomida nima yeyishini ona nazorat qilishi oddiy va tabiiy hol, ayniqsa, unda allergiya bo'lsa. Mana endi bola yetti yoshga to'ldi va uni sinfdoshining tug'ilgan kuniga taklif qilishdi. Atrofdan bolalar ko'p, hammayoq shovqin-suron va xursandchilikka to'la. Bolalar bir-bir stol yoniga kelib biror nima yeyishga olib yana o'ynashga chopib ketishadi.

Onalar berilib suhbat qurishadi. Faqatgina bir ona bolasini nazorat qilish bilan mashg'ul: stoldan zararli, allergiya qo'zg'atuvchi biror narsa olib qo'yishi mumkin emas-da. "Bolam hozirgina nima olding?! Konfetni joyiga qo'yib qo'y! Bo'lmasa biz hoziroq ketamiz!" Bolaning har bir qadami onasi tomonidan nazoratga olinadi. Nazorati davomida "Stol ustidan menga bildirmay konfet olib qochsang ko'rasan!" deb ham qo'yadi. Balki bu safar bu ishni bajarish o'g'lining qo'lidan kelmas, lekin aniq aytishim mumkinki, bu o'yin keyingi safar ham davom etadi. Uning nazorati g'ashga tegishni boshlaydi va onani boladan uzoqlashtiradi. Ota-onalar bola tarbiyasi oson ish emasligini anglashlari kerak. Yoshlikdagi tarbiya bolaning kelajak hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun bolalar tarbiyasiga mas'ul shaxslar, ota-onami yoki muallimmi, tarbiyaga qattiq e'tibor berishlari shart. Avvalgi musulmonlar farzandlariga ilmda yetuk, xulqi go'zal va chiroyli uslubi bilan tanilgan muallimlarni tanlashadi edi. Johiz rahmatullohi alayh aytadi: "Uqba ibn Abu Sufyon farzandini murabbiyga berayotib: Bolamning islohidan birinchi qiladigan ishing - o'zingni isloh qilish bo'lsin. Chunki ularning ko'zlari sening ko'zlaringga bog'langan. Sen chiroyli deb bilgan amal - ularga ham chiroyli, yomon deb bilgan amal - ularga ham yomon ko'rinadi. Ularga hakimlar siyratini, adiblar axloqini o'rgat. Ularga meni salobatli qil.

Ularga kasalini bilib, keyin davosini qiladigan tabiiy kabi bo‘l. Menga uzr aytadigan ish qilma. Chunki senga ishonganman”, dedi. Yana bir haqqi, ota-ona o‘ziga to‘q bo‘lsa ham, ularning nafaqasini yaxshilash, nafaqa berib turish, ularni so‘rashga muhtoj qilmay yoki minnat qilmay izzat ko‘rsatishdir. Ota-onalari zaiflashgan qartaygab vaqtlarda farzandlari ularni haqqini ado qilishlarini Islom birinchi o‘ringa qo‘yadi. Islom shariati qodir farzandlarni ojiz bo‘lgan ota-onalar haqqini kafolatga olishga hukm etadi. Ishni farzandlarning o‘zlariga topshirib qo‘ymagan, balki bu kafolatni ularga farz qilganki, agar vaqtda vafo qilmasalar ham baribir qazosi vojib bo‘ladi. Shunga ko‘ra, ota-ona tomonidan yaqin qarindoshlik aloqasi bor kishilardan ham aloqani uzmaslik vojibdir.

Yana ota-ona haqlariga hayot vaqtlarida ham vafotlaridan keyin ham duoda bo‘lib turish kerak. Oila tarbiyasiga tegishli bo‘lgan ota-ona haqlari dan tashqari farzandning ham haqlari bordir. Bunday haqlarning ado etilishi oilaning havas qilarli darajada yetuk bo‘lishini ta‘minlaydi. Farzandning haqlari quyidagilardir: -Nikohning asl maqsadlaridan biri ham nasl-nasabini saqlashdir. Busiz oila ham, jamiyat ham bo‘lmaydi. Farzandning ota-onasi nikohdan o‘tgan, halol-pok yashagandagina nasabi aniq va pok bo‘ladi. -Islom bola haqida u hali dunyoga kelmasidan ancha oldin, oila qurishga tayyorgarlik ko‘rilayotgan paytdan boshlab qayg‘ura boshlaydi. "Talxays" nomli kitobda Oisha roziyallohu anhodan rivoyat qilinadi: "Sizlar o‘z nuftangizga munosib jufti halolini ixtiyor qilinglar. O‘zingizga munosiblarga nikohlaning va ularga nikohlab bering".(Ibn Moja va Dora Qutniy rivoyat qilishgan.)

Alloh taolo Baqara surasida: "Onalar farzandlarini to‘liq ikki yil emizurlar. (Bu) emizishni batamom qilmoqchi bo‘lgan kishi uchundir", degan. (233 - oyat) Bolasiga munosib ism tanlash, aqiyqa, qulog‘iga azon va takbir aytish, yangi tug‘ilgan bolaning tanglayini ko‘tarish, homiylik, valiylik, nafaqa, bolaga mehribonlik ko‘rsatish, bolalar orasida adolat qilish va balog‘atga yetganidan so‘ng uylantirib oilali qilib qoyish kabilar ham bolaning haqlaridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Pedagogika / J. Hasanboyev, X.A. To‘raqulov, I.Sh. Alqarov, N.O‘. Usmanov. T.:” Noshir “, 2011.
2. Pedagogika / U.I. Inoyatov, N.A. Muslimov, D.I. Ro‘ziyeva, M.H. Usmonboyeva. T.: 2016.
3. Islomda oila: muammo va yechimlar / M.Ahmad. T.: “Azon kitoblari” , 2022.
4. Ruhiiy tarbiya – 3-juz, Xulqlanish / Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. T.:”Hilol-Nashr”, 2021.
5. “Dangasa ona”ning katta kitobi / Anna Aleksandrovna Bikova. T.: “Taffakkur tomchilari”, 2021.
6. Shaxsiyat va harakter rivojlanishida farzand tarbiyalash siri / Adem Gunesh. T.: “Tasnim”, 2022.

7. MELIKBOBOYEVICH, S. U., QIZI, O. R. Z. S., & QIZI, Q. K. A. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
8. Melikboboyevich, S. U., Davrbek o'g'li, M. D., & Azamat Jo'arakul o'g, X. (2024). SHAXSDA SALBIY TUZILMALARNING PAYDO BO 'LISHI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 218-228.
9. Abdulkarimovich, T. Y. L., Melikboboyevich, S. U., & Isokovich, U. F. (2024). Xotira haqidagi qarashlar va xotirani rivojlantirish. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 109-117.
10. Melikboboyevich, S. U. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR FAOLIYATNING PSIXOLOGIK TAHLILI. *NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI*, 1(2), 93-103.
11. Melikboboyevich, S. U. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O 'YIN FAOLIYATINING XUSUSIYATLARI. BOLA HAYOTIDA O 'YINNING AHAMIYATI. *NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI*, 1(2), 85-92.
12. Melikboboyevich, S. U., Davrbek o'g'li, M. D., & Azamat Jo'arakul o'g, X. (2024). SHAXSDA SALBIY TUZILMALARNING PAYDO BO 'LISHI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 218-228.